

РОЗДІЛ II

Всесвітня історія

УДК 94(3):341.362.1"652"

Світлана Шульга,
Володимир Пінчук

Стародавнє піратство: етимологія поняття та формування промислу

У статті розкрито етимологію терміна «піратство». Здійснено спробу визначення етапів еволюції піратського промислу в стародавньому світі, проаналізовано тактику піратів. Розкрито основні цілі піратів, показано їхні стосунки з правителями.

Ключові слова: піратство, пірат, торгівля, колонізація, піратський промисел, античність, Стародавній Схід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні дослідження з історії античності відходять від звиклих традиційних тем, пов'язаних із військово-політичними темами, і пропонують до розгляду нові. Одну з них – тему піратства – до сьогодні розглядали здебільшого як проблему середньовічної та нової епох. Відзначимо, що власне піратський промисел виникає з виходом людини до морського простору для обміну й формується як спосіб здобуття засобів для існування з притаманними йому специфічними прийомами, діями, знаряддями, тактикою в добу античності. Розвиток торгівлі, формування торговельних шляхів у Середземномор'ї, протоках та Чорному морі відбувались одночасно з появою промислу розбою, піратського промислу, про що згадано в античних джерелах. Отже, викликає певний інтерес проблема виникнення піратства, його соціальних характеристик, цілей, тактики дій піратів, реагування держав на прояви піратства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В історичній науці лише фрагментарно розглянуто проблему піратства в стародавньому світі. Відомі поодинокі дослідження, що стосуються означеної теми, І. Брашинського, О. Снісаренко, Х. Туманса, І. Сурікова, К. Колесніков, М. Трофімової [2; 26; 29; 28; 13; 10], проте комплексного вивчення проблеми піратства не здійснено. О. Снісаренко в публікації «Властители античных морей» зробив огляд історії піратського промислу від IV тис. до н. е. і до II ст. н. е., у ній міститься широкий та різноманітний матеріал із зазначеної теми, проте науково-популярний жанр публікації завадив автору дати поглиблений аналіз явища [26]. Більшість досліджень, у яких побіжно розглянуто цей історичний феномен, стосуються грецької колонізації. Так, Хайріс Туманс у статті «Мильтиад Старший как зеркало греческой колонизации», вступаючи в дискусію з питання причин грецької колонізації, слушно зауважує, що піратство було звиклим для військової аристократії заняттям у добу архаїки, коли вона поступово втрачала провідну роль у суспільстві [29]. І. Брашинський аналізує роль піратства в економічному розвитку Причорномор'я, зазначаючи, що під терміном «піратство» він розуміє «морський розбій», та констатує, що піратство було джерелом поповнення рабів і торгового капіталу [2, с.124]. Цінними дослідженнями з історії піратства є публікація М. Трофімової, яка аналізує піратський промисел в елліністичну добу [10]. К. Колесніков простежує роль піратства в хлібній торгівлі в Причорномор'ї [13]. Отже, феномен піратства доби античності, становлення піратського промислу потребує наукового розгляду й комплексного дослідження.

Мета статті – розкриття етимології терміна «пірат» та відстеження етапів еволюції піратського промислу в стародавню добу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Термін «пірат» увійшов до використання в IV–III ст. до н. е., раніше застосовували поняття «лейстес», що

тісно пов'язане з термінами «грабіж», «убивство». Походження слова не цілком зрозуміле, але безсумнівні його грецькі корені. Більшість дослідників схильні до того, що лексема «піратство» бере початок від давньогрецького *peirai* – здійснювати напад. Його можна тлумачити по-різному: «намагатися завладати будь-чим, нападати на що-небудь», «намагатися захопити (або штурмувати)», «здійснювати напад на кораблях». Водночас використовували великий набір синонімів поняття «пірат», як загальних (пірача, лестес, латфункул, предо), так і регіональних (кілікійці, критяни, тіррени, етолійці) [33, с. 91]. Чітке розмежування в розумінні поняття «пірат» подали римляни, які цим терміном називали саме «морського злодія», а грабіжників у загальному сенсі позначали словом «*latrunculus*» [26].

у різні епохи піратів називали по-різному: капер, приватір, корсар, флібустьєр, буканьєр і т. ін. Капер, або приватір (англ. Privateer), – це приватна особа, яка споряджала, із дозволу уряду воюючої держави, збройне судно для затримання й захоплення в морі ворожих торгових кораблів і нейтральних, що перевозять військову контрабанду. Каперство виникло в добу середньовіччя та досягло найвищого розвитку в XVII–XVIII ст. [24, с. 402]. Повністю ідентичним терміну «капер» є поняття «корсар» [24, с.473]. Флібустьєри (англ. *Freebooters*, вільні мореплавці, франц. *Flibustiers*) – це пірати, які здійснювали свої набіги на легких суднах (*flyboat*). Буканьєри (франц. *Boucaniers*, від *buccan* – залізні ґрати, які використовувались індіанцями для сушіння м'яса) – морські розбійники XVII ст. Спочатку так називали французьких каперів, які грабували іспанські поселення й кораблі в Карибському морі, пізніше – англійських піратів [37].

Як і термін, явище піратства еволюціонувало, з'являлися нові форми, методи й засоби промислу. Перший етап розвитку піратського промислу можна віднести до XXI–XII ст. до н. е., коли бурхливо розвиваються критська, фінікійська і єгипетська морська торгівля та мореплавство. У XII ст. до н. е. завершується експансія «народів моря», дорійці мігрують до Криту, занепадає Єгипет. У цей період піратство ще не виділилося як окреме заняття й розвивалося разом із торгівлею та війною. Часто купець був готовий стати піратом, якщо трапиться випадок, то захопити здобич, а потім із вигодою продати її [18].

Першими торговцями в Середземному морі були фінікійці. Фінікія рано почала брати участь у торгівлі між державами й племенами регіону. На думку Ю. Б. Циркіна сирійсько-палестинське узбережжя відіграло роль містка, який сполучав Схід із Заходом. Ранні фінікійські кораблі призначалися для перевезення вантажів на відносно невеликі відстані. Вони здійснювали каботажні морські походи вздовж узбережжя Східного Середземномор'я, сполучаючи Фінікію з Єгиптом. Подальшому розвитку фінікійської торгівлі сприяло кілька факторів. У II тис. до н. е. центр месопотамської зовнішньої торгівлі перемістився в регіон Середземного моря й обмін товарами Месопотамії, Малої Азії, Балкан, островів Егейського моря і Єгипту та проходив через фінікійські землі. Віднайдена на Сицилії фігурка фінікійського божества, яка датується XIV–XIII ст. до н. е., свідчить про проникнення фінікійців далеко на Захід уже в цей період [32]. Фінікійська торгівля була тісно пов'язана з піратством. Про це свідчить Гомера, він називає фінікійців «підступними», «брехливими» й зазначає, що багато від них людей постраждало [5].

Єгипет періоду Середнього царства також переживає економічний підйом, розвиваються землеробство та ремесла, єгиптяни освоїли бронзу. Проте народи Месопотамії, Малої Азії, Східного Середземномор'я використовували бронзу значно раніше. Таке відставання пояснюється віддаленістю Єгипту від місць видобування олова. Але Єгипет потребував, окрім металів, зокрема олова й срібла, також дерева, яке було необхідним для розвитку ремесла. Такий дефіцит сировини активізував торговельні зв'язки. Одним із центрів північно-східної торгівлі Єгипту був Бібл. Саме через Бібла в Єгипет постачалось олово й срібло з Малої Азії, цінний ліванський кедр і будівельний ліс. Єгиптяни також устанавлюють торгові зв'язки з Критом [14, с. 42–43]. В епоху Нового царства єгипетська торгівля значно розширилась, але, як і раніше, відчувалася нестача металів, деревини [1, с.197]. На думку А. Штенцеля, імпорту деревини був значною мірою пов'язаний із розвитком кораблебудування й піратського промислу [35]. Фараон XVIII династії Тутмос устанавив своєрідну «морську поліцію» в палестинських портах, що контролювалися Єгиптом, для захисту від розбійників. Саме тоді в Єгипті з'являються захоплені полонені «особливої зовнішності», очевидно критяни. У добу Єхнатона розбійники «червоного моря» узяли під контроль порт Бібла, Беріт, Сідон, Тір, про що неодноразово доповідали фараону чиновники [26]. Отже, східні правителі намагалися боротися з піратами й водночас використовували їх у своїх цілях.

Поряд із фінікійським і єгипетським мореплаванням та торгівлею також розвивалася морська справа й у критян. Піратство було одним із головних джерел процвітання острова. Фуکیدід повідомляє, що цар Мінос раніше за всіх збудував собі флот й оволодів великою частиною моря, викоренив піратство [30, с. 34]. Повідомлення Фуکیدіда підтверджує, що Мінос, вочевидь, винищив піратів для того, щоб зайняти їхнє місце в піратському промислі регіону. На думку В. В. Струве, Д. П. Калістова, Хаджидакі, головну роль у критській торгівлі відігравав морський транспорт, а розвиток критського мореплавання був тісно пов'язаний із морською торгівлею та піратством, а піратів там було чимало [8, с. 20; 31].

Отже, на нашу думку, бурхливий розвиток торгівлі в Середземномор'ї зумовив поділ торгівлі та піратства на окремі самостійні галузі, проте їх самостійність була відносною, а межі – розпливчастими.

Другий етап розвитку піратства, який був пов'язаний із колонізаційними процесами, можна датувати XII–VI ст. до н. е. Верхня межа етапу XII ст. до н. е. позначає початок фінікійської колонізації, а нижня – VI ст. до н. е. – уповільнення грецької, він характеризується розповсюдженням прибережного піратства (прибережного розбою).

У XII ст. до н. е. місто Тір починає активну колонізаційну діяльність. Спочатку фінікійці займалися переважно прибережним розбоем, а згодом стали закріплюватися на важливих ділянках узбережжя, куди були спрямовані їхні піратські набіги [9, с. 352]. По-різному склалися стосунки фінікійців із місцевим населенням. Якщо туземці виявлялися сильними, то фінікійці платили їм за право торгівлі, якщо ж були слабкими, пірати підкоряли їх і з великим умінням бралися до вилучення всіх можливих вигод [35].

Прикладом такого прибережного розбою може бути колонізація Гадеса. За словами Страбона, Гадес (Гадір) засновано тільки з третього разу [27, с. 164]. На думку Ю. Б. Циркіна, це пояснюється спротивом місцевого населення, на що натякає й сама назва колонії – Гадір, тобто укріплене, обгороджене, захищене місто [32, с. 106].

У XII ст. до н. е. починають свою колонізаційну діяльність і греки. Першою згадкою про грецьку колонізацію можна вважати міф про Аргонавтів. І справді, історичною основою міфу про аргонавтів було плавання греків до берегів Чорного моря, тобто історія ранньої колонізації [11, с. 44].

Під час великої грецької колонізації (VIII–VI ст.) морські розбійники рухалися за переселенцями, а нерідко випереджали їх, займаючи зручні гавані чи затоки й перетворюючи їх на піратські гніздища. Нестабільність політичного життя, а також усвідомлення того, що поряд існують розлогі простори, на які не поширюється жодна влада, призводили до того, що корабель, який вирушав із метрополії з колоністами, одразу ж за межами порту перетворювався на піратське судно [22, с. 18–19].

На особливу увагу заслуговує той факт, що, за свідченням Фуکیدіда, Занкла – одна з найперших колоній на Заході – заснована морськими розбійниками – вихідцями з Кіми, Халкідського міста в Опікії; згодом з'явилися у великій кількості поселенці з Халкіді й решти Евбеї та спільно з першими поселенцями поділили землю [30, с. 265].

Дещо по-іншому викладає історію заснування Занкли Павсаній: «З самого початку Занклу захопили морські розбійники; місцевість була ненаселена; вони збудували укріплення біля гавані і користувалися ним як своєю базою для набігів на суші і на морі. Їх вождями були Кратемен з Самоса і Періер з Халкіді. Згодом Періер і Кратемен вирішили покликати інших еллінів для заселення цієї землі» [17]. Проте незрозуміло, чи перетворилися Каратемен і Періер після прибуття запрошених ними переселенців із піратських ватажків на ойкистів – організаторів нового поліса, чи поступилися цією роллю комусь іншому [36, с. 20–21].

Подібний сценарій ми можемо прослідкувати й при заснуванні Массалії. Деякі стародавні автори стверджують, що греки, які заснували Массалію, були піратами, а вже пізніше частина їх перейшла до осілого життя [26].

Хоча колонізація Занкли та Массалії піратами – радше виняток, ніж правило, усе ж піратський елемент в колонізації був дуже значний. На думку К. М. Колобової, до складу колонізаційних експедицій входили найманці, які переважно вербувалися з піратів [12]. Сама колонізація (заснування поселення на чужій території), не завжди мирні стосунки колоністів із місцевим населенням, на нашу думку, можуть бути трактовані як прибережний розбій [9, с. 351]. Х. Туманса уважає, що колонізаційні експедиції мали особливий соціальний склад, який був своєрідним ментальним зрізом. До складу експедиції входили також і пірати, а на її чолі стояв аристократ, котрий у такий спосіб реалізував жагу перемоги, безпеки, доблесті, які не могли бути отримані в нових умовах

формування полісної системи. Окрім того, Х. Туманс зазначає, що піратство у вказаний час не мало негативних характеристик і вважалося «славним и почетным делом», а не грабунком [29, с. 75–77].

Також існував й інший вид прибережного розбою, коли піратством займалися мешканці узбережжя. Одним із таких осередків було фракійське узбережжя. Фракійці були давнім народом, який нараховував у VIII–VII ст. до н. е. не менше 50 племен (одріси, даки, мези, трибалли та ін.). Вони займали велику територію на південь від Дунаю, уключаючи райони Боспору Фракійського, північ Балкан, інші землі. Із плином часу ці кордони змінювались [34, с. 18]. І. Б. Брашинський наводить один з едопів Архілоха, який розповідає про пограбування фракійцями кораблів, що зазнали аварії біля Салмідесса, та захоплення в рабство екіпажів [2]. Свідчення Архілоха про салмідесських піратів підтверджуються даними Страбона: «Сальмідесс – це пустельний, кам'янистий морський берег, без гаваней, широко відкритий північним вітрам; він тягнеться майже на 700 стадій в довжину, потерпілих у корабельних катастрофах тут грабують Асти – одне з фракійських племен, що живе над цим берегом» [27, с. 291]. Таким видом піратства, очевидно, займалися й інші народи – кілікійці, єгиптяни, таври та ін. [26].

Третій етап розвитку піратства (V–IV ст. до н. е.) – доба класики, коли фіксується поява андраподизму (андраподисти – давн. гр. «ті, що роблять рабів») – викрадення людей із метою продажу їх у рабство, що пов'язане зі зростанням ролі рабства в економіці античних держав. А. Б. Снісаренко нагадує влучну думку Е. Курціуса про те, що першими почали викрадати людей фінікійці: «...І тут фінікійці подали перший приклад; від них дізналися, що дівчатка і хлопчики, захоплені десь в полі, приносять більше доходу, ніж всі інші товари» [26]. У класичний період активно розвивається грецька економіка, з'являються рабовласницькі помістя, прикладом чого може слугувати помістя Перикла. Удосконалюється ремесло, спостерігається його спеціалізація, що викликає потребу в значній кількості дешевої робочої сили [15, с. 144–145]. Піратство перетворюється на визначний фактор економічного життя античного світу, стає джерелом рабів [2]. Війна як джерело рабства поповнювала ряди рабів із перервами, оскільки після кожної війни наступав мир, а морський розбій – постійно й безперервно. Потреба в рабах постійно зростала, стимулюючи активність піратів у кораблебудуванні та работоргівлі, яка стає головним змістом піратського промислу [3, с. 66]. Піратство й работоргівля, таким чином, нерозривно пов'язані між собою. Полонених зазвичай постачали на ринок рабів (Крит, Делос), де їх і продавали [16, с. 227]. Наприклад, про ринок на Делосі повідомляє Страбон: «...ринок, великий і багатий, розміщувався не дуже далеко, саме в Делосі, він був здатний в один день прийняти й продати десятки тисяч рабів» [27, с. 625]. Викрадення людей, про що згадує Геродот, також було поширеним явищем у цей період, оскільки приносило хороший прибуток. Відтак поряд із полоном викрадення людей стало метою піратських дій у V–IV ст. до н. е. [4, с. 11].

Четвертий етап розвитку піратства – доба V–I ст. до н. е. Верхня хронологічна межа V ст. до н. е. позначена становленням Афінської архе, а нижня – боротьбою Помпеїв із піратами. Для цього етапу характерно, з одного боку, становлення централізованих держав та міждержавних союзів і залучення до співпраці піратів, а з іншого – боротьба з ними, за владу на морі – таласократію.

Перше свідчення про регулярну боротьбу держави з піратами подає Страбон, зазначаючи, що за багато років до запровадження Олімпійських ігор родосці плавали, щоб забезпечити життя своїх людей [26]. Після закінчення греко-перських війн піратство знову розцвітає, найгірший наслідок чого – зростання небезпеки піратських нападів для приморського населення.

У другій половині V ст. до н. е. відбувається становлення Афінської держави (архе), яка проводила агресивну політику в Східному Середземномор'ї. Афінський морський союз постійно поповнювався новими членами й до кінця 30-х рр. V ст. до н. е. перетворився в найчисельніше в історії Греції військово-політичне об'єднання як за кількістю членів (близько 200 полісів), так і за розміром контрольованої території. До складу Афінського союзу увійшла велика частина грецьких полісів, розміщених на узбережжі Егейського моря й островах [15, с. 184–185]. Однією з давніх, засвідчених в історичних джерелах акцій державного військового флоту проти морських піратів стала війна Афінської архе під керівництвом Перикла у 454–440 рр. до н. е. Для проведення операції Перикл уклав морський союз більше ніж із 200 грецькими державами, який сам очолив у 454 р. до н. е., запровадив навчання морської справи афінян, відправляючи щорічно в море на вісім місяців 60 трієр, екіпажі яких боролися з піратами [19, с. 61], чим переслідувалося відразу три мети: Афіни

задовольняли потребу у вправних моряках, нижчі прошарки суспільства забезпечувалися заробітком, а пірати рідше з'являлися в афінських водах.

На загальногрецькому конгресі розроблений Периклом план війни з піратами був схвалений. Крім того, стратег створив систему оборони Чорноморських проток: спостережні та укріплені пункти на узбережжі, чергування військових кораблів й ін. Завдяки вжитим заходам, відновлено морське сполучення між Середземним і Чорним морями. У 437 р. до н. е. Перикл спорядив морську експедицію до Чорного моря й підтримував порядок у грецьких містах південного та східного побережжя до Пантикапея, посилив колоністами Херсонес й укріпив його оборону [19, с. 61]. Унаслідок ужитих заходів афінському флоту вдалося ввігнати морських розбійників у їхні схованки та стати повновладним господарем моря.

Коринфський конгрес 337 р. до н. е. розглядав як найважливіше питання з-поміж інших позицію про вільне мореплавання й спільну боротьбу з піратами. У II ст. до н. е. в східному Середземномор'ї таласократію встановив Родос, правителі якого уклали угоду з піратами. Боротьба з піратством стала важливим напрямом державної політики Риму, коли римляни, перемігши Карфаген і Македонію, перетворили Середземне море у «внутрішнє озеро». Тому пірати західних вод Середземномор'я практикували переважно прибережний промисел. Із піратами боролися Юлій Цезар та Антоній Критський. Енергійну боротьбу з піратством у I ст. до н. е. вели і Помпеї, опис її знаходимо в Плутарха [20, с. 351–352]. Про те, що це була державна політика, свідчить наділення Помпеї повноваженнями для боротьби з піратами за законом Авла Габінія. Цікаві свідчення Діодора, який повідомляє, що на Чорному морі боровся з піратами боспорський цар Евмел [7].

Отож, держави боролися не грабунком, а з грабунком, який здійснювався всупереч державній владі, із грабунком, що загрожував суверенності держави. Той грабунок, який країна визнавала, утратив характер повної незалежності й набув нових якостей [10, с. 196]. Піратство засуджувалося та переслідувалося державами, які встановлювали та регламентували законодавчо піратський промисел як у середині держави, так і в міжнародних відносинах.

Правителі та чиновники залучали піратів до своїх торговельних й інших операцій так, як це робив Мітрідат. Використавши піратів у завоюванні прибережних держав, він проголосив їх своїми союзниками, узаконивши існування піратської держави з центром у Кілікії. Завдяки їхній допомозі він установив своє панування на морі, майже паралізував римський наступ на кілька років у першій війні й відтягнув вирішальну битву в другій. Наявність великої кількості піратів для найму вводило, таким чином, непередбачуваний фактор у війни на Середземному морі [26; 6, с. 277; 23, с. 157].

Схожу ситуацію спостерігаємо й на Балканах. Македонський цар Філіпп V створював морські бази на західному узбережжі Балкан для боротьби з піратами [23, с. 157], водночас у Полібія читаємо, що сам Філіпп V користувався послугами піратів [21, с. 276–277].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, відрізняємо чотири основні етапи розвитку піратства від XII ст. до I ст. до н. е. Протягом першого з них піратство зароджується й не виділяється як специфічний вид занять. У другому піратство характеризується як «морський розбій», а в V–I ст. до н. е. виявляються два фактори розвитку промислу піратів: боротьба з ними та використання піратів правителями Середземномор'я й Понту як засіб досягнення гегемонії в регіоні.

Джерела та література

1. Авдиев В. И. История древнего Востока / В. И. Авдиев. – Москва : Высш. шк., 1970. – 608 с.
2. Брашинский И. Б. Понтийское пиратство [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sno.pro1.ru/lib/vdi-sbornik/46.pdf> (дата звернення: 24.04. 2017).
3. Валлон А. История рабства в античном мире / А. Валлон. – Москва : Огиз Госполитиздат, 1941. – 664 с.
4. Геродот. История / Геродот ; пер. с древнегреч. Г. А. Стратановского. – Ленинград : Наука, 1972. – 547 с.
5. Гомер. Одиссея [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ancientrome.ru/antlitr/homer/odisseia/odisseia1.htm> (дата звернення: 24. 04. 2017).
6. Грушевой А. Г. Пираты эллинистического времени (надпись SEG 44(1994) n.949 из Теоса – вторая половина III в. до н. э. / А. Г. Грушевой // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира : сб. ст. – Вып. 15. – Санкт-Петербург, 2015. – С. 275–290.
7. Диодор Сицилийский Историческая библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ancientrome.ru/antlitr/diodoros/index.htm> (дата звернення: 24.04. 2017).
8. Древняя Греция / под. ред. В. В. Струве и Д. П. Калистова. – Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1956. – 613 с.
9. Дяконов И. М. История древнего мира / И. М. Дяконов. – Москва : Наука, 1989. – 470 с.

10. Зельин К. К. *Формы зависимости в Восточном Средиземноморье в эллинистический период* / К. К. Зельин, М. К. Трофимова. – Москва : Наука, 1969. – 246 с.
11. Ирмшер Й. *Словарь античности* / Й. Ирмшер, Р. Ёне. – Москва : Прогресс, 1989. – 704 с.
12. Колобова К. М. *Из истории раннегреческого общества* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sno.pro1.ru/lib/kolobova_rodos/index.htm (дата звернення: 03.05. 2017).
13. Колесников К. М. *Бюджет війни: між волонтерством і фіском. Фінансування війни в античних державах Північного Причорномор'я* / К. М. Колесников // *Історія податків, торгівлі та мита.* – № 1(11). – 2015. – С. 51–65.
14. Кузищин В. И. *История древнего Востока* / В. И. Кузищин. – Москва : Высш. шк., 2005. – 460 с.
15. Кузищин В. И. *История Древней Греции* / В. И. Кузищин. – Москва : Высш. шк., 1986. – 382 с.
16. Ленцман Я. А. *К вопросу об источниках эллинистического пиратства* / Я. А. Ленцман // *Вестник древней истории.* – Москва, 1946. – № 4. – С. 219–231.
17. Павсаний *Описание Эллады* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ancientrome.ru/antlitrt/t.htm?a=1385000100> (дата звернення: 24.04. 2017).
18. Паруса Эллады. *Мореходство в античном мире* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://labyrinthos.ru/text/gorskaya_muzhi-promyslyajushie-morem.html (дата звернення: 24. 04. 2017).
19. Печенюк І. *Зародження та розвиток піратства на морі (VI ст. до н. е. – середина XVII ст.)* / І. Печенюк // *Воєнна історія : наук.-поп. журн.* – 2009. – N 6. – С. 59–69.
20. Плутарх. *Сравнительные жизнеописания* : в 3 т. – Т. 2 / Плутарх. – Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 548 с.
21. Полибий. *Всеобщая История* : в. 2 т. – Т. 1. – Кн. 1–10 / Полибий ; пер. с древнегреч. Ф. Мищенко. – Москва : «Изд-во АСТ», 2004. – 765 с.
22. *Розбійники з лебединого шляху: цікавинки про морських піратів віднайдені / упоряд. та пер. з різних зарубіж. джерел П. Стороженка.* – Київ : Мистецтво, 1995. – 192 с.
23. Сивкина Н. Ю. *Борьба Филиппа V с пиратством: политический и экономический аспекты* / Н. Ю. Савкина // *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского.* – 2014. – № 3 (1). – С. 156–163
24. Самойлов К. И. *Морской словарь* : в 2 т. – Т. 1 / К. И. Момзен. – Москва : Военно-морское изд-во НКВМФ СССР, 1939. – 654 с.
25. Сипатрова А. Г. *Становление и развитие финикийской морской торговли* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://e-lib.gasu.ru/vmu/archive/2008/01/15.pdf> (дата звернення: 24.04. 2017).
26. Снисаренко А. Б. *Властители античных морей* / А. Б. Снисаренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://militera.lib.ru/h/snisarenko/index.html> (дата звернення: 24. 04. 2017).
27. Страбон. *География* / Страбон ; пер. с древнегреч. Г. А. Стратановского. – Ленинград : Наука, 1964. – 944 с.
28. Суриков И. *Великая греческая колонизация: экономические и политические мотивы (на примере ранней колонизационной деятельности Афин)* / И. Суриков // *Античный мир и археология.* – 14. – 2010. – С. 24–28.
29. Туманс Х. *Мильтиад Старший как зеркало греческой колонизации* / Х. Туманс // *Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира* : сб. ст. – Вып. 14. – Санкт-Петербург, 2014. – С. 59–95.
30. Фукидид. *История* / Фукидид ; пер. с древнегреч. Ф. Г. Мищенко и С. А. Жебелова. – Санкт-Петербург : Наука, 1999. – 590 с.
31. Хаджидаки Э. *Критское эллинистическое пиратство* / Э. Хаджидаки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1343700495> (дата звернення: 03.05. 2017).
32. Циркин Ю. Б. *От Ханаана до Карфагена* / Ю. Б. Циркин. – Москва : Изд-во Астрель, 2001. – 528 с.
33. Черныш Т. В. *Возникновение и становление защиты от пиратства в истории международного права* / В. Т. Черныш // *Митна справа.* – Одеса. – № 2. – С. 89–94.
34. Шнюков Е. Ф. *Опасное Черное море* / Е. Ф. Шнюков, Л. И. Митин, А. А. Щипцов. – Киев : Логос, 2011. – 558 с.
35. Штенцель А. *История войн на море* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://militera.lib.ru/h/stenzel/index.html> (дата звернення: 03.05. 2017).
36. Шубин В.И. *Занкла: к истории основания* / В. И. Шубин // *Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира* : сб. ст. – Вып. 9. – Санкт-Петербург, 2010. – С. 19–26.
37. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikisource.org/w/index.php?title=Категория:ЭСБЕ&subcatfrom=П&filefrom=П&pagefrom=Петуховка%0АЭСБЕ%2FПетуховка#mw-pages> (дата звернення: 03.05. 2017).

Шульга Светлана, Пинчук Владимир. Древнее пиратство: этимология понятия и формирование промысла. В статье исследуется вопрос эволюции пиратского промысла в древнем мире. Рассматриваются модификации термина «пират», определяются хронологические рамки выделенных этапов развития пиратского промысла. Констатируется зарождение пиратства одновременно с возникновением морской торговли, когда различия

между купцом и пиратом не определялись. Наибольшую активность в пиратском промысле на Востоке проявляли финикийцы, критяне, египтяне. Следующим этапом развития промысла стал период финикийской и греческой колонизации, когда экспедиции носили государственный и частный характер. В V–I в. до н. э. пиратский промысел приобретает организованный характер и противопоставляется государственным интересам в Средиземноморьи. Проанализированы тактика, методы действий пиратов. Определены характерные черты политики греческих, римских, понтийских правителей в отношении пиратов.

Ключевые слова: пиратство, пират, торговля, колонизация, пиратский промысел, античность, Древний Восток.

Shulha Svitlana, Pinchuk Volodymyr. Ancient Piracy: the Etymology of the Concept and the Formation of the Trade. The article explores the evolution of piracy in the ancient world. The authors consider the modifications of the term «pirate» and determine the chronological framework of the selected stages of piracy development. It is stated that piracy emerged simultaneously with the sea trade when there was little difference between a merchant and pirate life. The most active in the pirate trade in the East were the Phoenicians, Cretans and Egyptians. The next stage in the piracy development was the period of Phoenician and Greek colonization when the expeditions were of state and private character. In 5–1 BC piracy acquired an organized character and was against the state interests in the Mediterranean. The article reviews and analyzes the tactics and methods of pirate actions and identifies the features of Greek, Roman and Pontic rulers' policy against the pirates.

Key words: piracy, pirate, trade, colonization, piracy trade, Antiquity, the Ancient East.

Стаття надійшла до редколегії
17.04.2017 р.

УДК 94(4)"15/16":27-565.9

Юрій Крамар

Реформація як чинник європейської історії Нового часу (до 500-річчя Реформації в Європі)

У статті висвітлюється місце та роль Реформації в європейській історії XVI–XVII ст. Проаналізовано чинники, які сприяли появі реформаційного руху в Європі. Охарактеризовано основні течії протестантизму. Показано місце Реформації у формуванні цінностей західноєвропейської цивілізації.

Ключові слова: Реформація, держава, церква, релігія, протестантизм, М. Лютер, Ж. Кальвін.

Постановка наукової проблеми та її значення. Цьогоріч світ відзначає 500-ту річницю європейської Реформації. Важливість цього історичного явища підкреслює масштаб святкування. Воно відбуватиметься в багатьох країнах світу, у т. ч. в Україні, свідчення чого – Указ Президента України П. Порошенка «Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації» [18].

З'ясуємо, із чим пов'язана увага мільйонів людей в офіційно секуляризованих країнах до західноєвропейського релігійного руху XVI–XVII ст. Справа в тому, що Реформація – одна з подій модерної історії (поряд із великими географічними відкриттями, культурою Відродження), які зробили великий вплив на західноєвропейську цивілізацію. Адже вона супроводжувалася докорінною соціальною, економічною й політичною трансформацією західноєвропейського суспільства, знаменуючи перехід від Середньовіччя до Нового часу. Саме тому світська значимість Реформації не менш важлива ніж релігійна.

Цінний досвід економічних, соціокультурних перетворень, які відбувалися в країнах Західної Європи в добу Реформації, і для України. Що стало причиною економічного успіху країн, у яких перемогла Реформація, що сприяло швидкому розвитку наукових знань, освіти, світської культури? Відповіді на ці запитання спробуємо віднайти, звернувшись до досвіду західноєвропейської Реформації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Реформація як історичне явище посідає помітне місце в історіографічному доробку зарубіжних учених [2; 3; 6]. Окремі аспекти проблеми висвітлено в роботах радянських і російських істориків [10; 13; 14; 15].